

ISSN 1300-1458



HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 2 • Güz 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 1 Sayı: 2 Güz 2005

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yard. Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Doç. Dr. Adil DAĞISTAN
Yard. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yard.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.
Prof. Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç. Dr. Oğuz AYTEPE
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
Doç. Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılâbının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925–1932)

Mehmet Serhat YILMAZ

Yard. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Kastamonu Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ÖZET

Bu çalışmada, Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu şapka ve kıyafet inkılâbının Mısır basınında-ki yansımaları ele alınmakta, Mısır toplumunda geleneksel bir kıyafet olarak kullanılan fes ve bu bağlamda şapka ile fes konusunda kamuoyundaki etkiler üzerinde durulmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen inkılâp hareketleri içerisinde özellikle lâikleşme sürecine ilişkin olanlar İslâm dünyasının bir parçası olan Mısır'da daha çok ilgi çekmiştir. Batıya yönelişin işareti, batıya ait bir görüntü veya batılı değerlerin kabulü anlamı taşıyan şapka ve kıyafet konusu, toplumun bir kesimi tarafından çağdaşlaşma sürecine ilişkin adımlar olarak anlaşılırken, diğer bir kesimi tarafından ise dine ait değerlerden uzaklaşmak olarak yorumlanmıştır. Mısır'daki muhafazakâr basın şapka inkılâbına daha temkinli ve eleştirel yaklaşırken, liberal basın bu durumu çağdaşlaşmanın bir gereği olarak görmektedir. Dolayısıyla konu Mısır'da gelenekçi ve yenilikçi bakış açılarıyla değerlendirilme eğiliminde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mısır ve Türkiye, Mısır Basını, Fes, Şapka İnkılâbı

SUMMARY

The Effects On Egyptian Public Opinion of Hat And Costume Reform In Turkey (1925–1932)

In this study, first of all, it is tried to take up effects of hat and costume reform, which Atatürk carried up, in Egyptian newspapers. And as a second, some thoughts about fez that Egyptian people use as a traditional costume, are evaluated. In this connection, it is also tried to give an attention about effects of hat and fez on Egyptian people.

As it is known, in Turkey many great reforms are realized in republican period. In Egypt as a piece of Islamic world, the most attention is attracted to the reforms which are related to secularism. While a group of people perceived these reforms as acceptance of western norms and becoming a modernized society, another group of people perceived them as going away from the norms which are belong to Islamic religion.

The conservative press in Egypt approach critical to these secular reforms. But liberal press looks at these reforms as conditions of becoming modernization. In other words, people have not the same opinions about this subject; While one group explained the matter from a traditional perspective, the other explained it with a modern point of view.

Key words: Egypt and Turkey, Egyptian Press, Fez, Hat Reform

Giriş

Osmanlı Devleti döneminde yaklaşık son bir asırdır çeşitli alanlarda yapılan bir takım yenilik/ıslahat çabaları, modernleşme yolunda atılan ilk adımlar olarak sayılırsa da, Cumhuriyet idaresinde yapılan köklü değişiklikler daha farklı ve daha geniş olarak birbirleriyle bağlantılı bütüncül bir yapı içerisinde ümmet yerine millet, tebaa yerine vatandaşlığa geçmek ve kurumsal yapının dışında halka doğru yönelmesi bakımından temelde ayrılmaktadır.

Genel anlamıyla yapılan inkılâp hareketlerinde, eski kurum, kanun ve belirli simgelerin yerine yenilerini koyma ve bu yolla çağdaşlaşma süreci saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, dinî eğitim ve hukuk alanında yapılan inkılâplarla tamamlanmış olmuyordu. Toplumsal alana daha çabuk inebilecek ve sosyal yapıda meydana getirilecek değişiklikler ile bir zihniyet inkılâbının da gerçekleştirilmesi amaç edinilmişti.

Saltanattan millet rejimine geçiş sürecinde birbirine paralel ve aynı amaca yönelik düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemeler hukuk alanındaki inkılâplarla desteklenmiştir. Şapka kanununun çıkarılması, memurların kılık kıyafeti ile ilgili kuralların konulması, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, türbedarlıklarla bir takım unvanların yasaklanıp kaldırılması, etnik, dinî ve hatta mezhepler arasındaki ayrımları ortadan kaldırmak bakımından önemlidir. Örneğin, doğal olarak farklı okullarda, farklı yöntemlerle, farklı dünya görüşleri ile yetişecek olan insanlar, bütün kültür unsurları ile bir bütün olan ve olması gereken milleti zedeleyecekti. Tevhid-i Tedrisat Kanunu bunun için gerekmişti. Böylece farklı programlarla eğitim yaparak ikiliğe yol açan mektep medrese ayrılığının da önüne geçilmiş eğitimin merkezileşmesi sağlanmıştır.¹ Aynı şekilde Osmanlıdan kalma bir giyinme tarzında ön plana çıkan etnik ve dinî semboller haline gelen kıyafetlerin homojen bir yapı içerisinde ayrımcılığa yol açmaması için kaldırılması da zorunlu hale gelmiştir.

Bütün bunların altında modern dünyaya Türkün medenî olduğunu göstermek ve düşünce alanında topyekün bir inkılâbı gerçekleştirmek arzusu yatmaktaydı. Daha sonra bu düzenlemelerle ilgili olarak Atatürk; Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da toplanan İkinci Kurultayında altı günde okunan tarihi bir hitabeye dayanan büyük Nutkunda *"..milletimizin başına giymekte*

1. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör: M. Derviş Kılıncıkaya), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s.314-316.

olduğu, cahillik, gaflet, taassup, yenilik ve medeniyet düşmanlığının belirgin işareti gibi görünen fesi atarak, onun yerine bütün medeni dünyaca başlık olarak kullanılan şapkayı giymek ve böylece, Türk milletinin medeni toplumlardan zihniyet bakımından da hiç bir ayrılığı bulunmadığını göstermek kaçınılmaz oluyordu..."² diyerek bu gerekçeleri ortaya koymaktadır.

Giyim-kuşam alanında yapılan inkılaplarla ilgili olarak olumlu bir hava yaratmak, önceden halka tanıtıp mâl etmek düşüncesi ile gerçekleştirilen Atatürk'ün Kastamonu seyahati olumlu sonuçlar vermiştir. Nitekim Şapka İktizası hakkında 671 sayılı kanunun çıkarılmasına kadar (25 Kasım 1925) üç aya yakın bir süre geçmiştir. Bu süre boyunca, büyük şehirlerdeki memurlardan başlayarak okur-yazar grupları arasında şapka yaygınlaşmıştır. Yasa yapılmadan önce olumlu bir hava yaratmak, hiç değilse aydınların giyim alışkanlıklarında fiili değişiklikler meydana getirmek çabalarına girişilmesi istenilen sonuçları vermiştir.³

Atatürk; yapmış olduğu diğer inkılaplarda olduğu gibi, kıyafet alanında gerçekleştirdiği inkılap hareketinde de önceden bir fikre sahipti. Bütün inkılaplarda olduğu gibi ulaşmak istediği, toplumu ulaştırmak istediği amaca erişebilmek için gerekli şartları ve zamanı Atatürk'ün dikkatle değerlendirdiği bir gerçektir. Örneğin 1920 tarihinde Meclisin ilk döneminde iki milletvekili tarafından fesin kaldırılıp yerine kalpak giyilmesi hakkında bir önerge verilmiş fakat reddedilmişti. Şapka ve kıyafet inkılabı konusunda yurt içerisinde bu tür gelişmeler olurken bu konunun veya genel olarak Türk inkılabının seyri ve yönteminin dışarıdan nasıl görüldüğü konusu Türk inkılap tarihi açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Türkiye'deki inkılap hareketlerinin dışarıdan nasıl algılandığına ilişkin olarak yabancı basın üzerinde yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Batıda İngiltere⁴ diğer yandan da ilk akla gelen Mısır üzerinde araştırmalar yapılmış olup bir kıyaslama yapma imkanı da elde etmek mümkündür.⁵ Atatürk'ün İnebolu nutkunda ifadesini bulan şapka ve kıyafet inkılabını fiilen başlatan konuşması⁶ ve daha sonra resmen Şapka İktizası Hakkında Kanunun çıkarılması süreci Mısır basınında önemli bir yer

2. M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.II. (1920-1927), Haz: Zeynep Korkmaz, Ankara, 1981, s.605.
3. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yay., Ankara, 1981, s.150-151.
4. Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi*, Phoenix Yay, Ankara, 2002, s. 244, Söz konusu çalışma 1923-1938 yılları arasında Türkiye'nin İngiliz kamuoyunda nasıl algılandığı üzerinedir. Burada çalışma alanı olan şapka ve kıyafet inkılabı konusunda bkz. Yılmaz, a.g.e., s.76-79.
5. Türkiye'deki inkılap hareketinin Mısır basınına yansımaları üzerine yapılan bir doktora çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada yalnız inkılapların yapıldığı tarihler arasında basında yer alan haber ve yorumlara değinilmiş Mısır'ın iç bünyesindeki tartışmalara girilmemiştir. Söz konusu doktora tezi aynı adla yayınlanmıştır. Bkz., Richard Hattemer, *Ataturk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Agyptischen Presse; Eine Inhaltsanalyse Ausgewählter, Pressereaktionen auf Massnahmen zur Umgestaltung des Politischen, Religiösen und Kulturellen Lebens in der Türkei zwischen 1922 und 1938*, Islamkundliche Untersuchungen: 210, Klaus Schwars, Berlin, 1997.
6. Dönemin Cumhurbaşkanlığı Başkâtibi olan Tevfik Bey'in Atatürk'ün Kastamonu seyahati ve İnebolu konuşması hakkında Başbakan olan İsmet İnönü ile yaptığı yazışmalardan, şapka ve kıyafet inkılabı konusunda gerekli çalışmaların başlatılması hususunda talimat verildiği anlaşılmaktadır. Atatürk'ün Kastamonu seyahatine ilişkin 28-30 Ağustos 1925 tarihleri arasında yapılan yazışmalar için bkz. *BCA*, 030.01/40.238.1.

tutmaktadır. Türkiye’de yapılan inkılapların dikkatle takip edildiği ülkelerden birisi olan Mısır’da, bu konuda sarık, şapka ve fes üçlüsü etrafında şekillenen tartışmalarda konunun, kıyafet değişikliğinin ilerleme ve medeniyet ile olan ilişkisi, fes veya diğer bir başlığın dini ve sağlık yönünden değerlendirilmesi şeklinde ele alındığı görülmektedir.

Mısır Basın ve Kamuoyunda Şapka-Fes ve Kıyafet Konusu

Türkiye’de kıyafet alanında yapılan inkılap hareketi öncelikle Mısır basınına haber ve yorumlar ile yansımış, Türkiye’den hareketle konu üzerinde yapılan tartışmalar bir müddet sonra kamuoyunda, Mısır’ın iç bünyesinde bir problem durumu olarak ortaya çıkmıştır. Mısır’ın iç bünyesinde yapılan bu tartışmalar ilk önce kıyafet değişikliğinin medeniyet ve ilerleme ile olan ilişkisi üzerine sürdürülmekte iken, daha sonra sarık, cüppe, fes ve ceket üzerine şekillenerek fes ile şapka mukayese konusu olmuştur. Bu konu, en tartışmalı yılı olan 1926 tarihinden sonra zaman zaman dile getirilmiş olmakla birlikte Mısır açısından konu üzerindeki hassasiyetin ve fesin kullanımdan tamamen kalkmasının Hür Subaylar Hareketi (Zubbâtu’l-Ahrâr) ve 1952’de yapılan devrim sonuna kadar sürdüğü ileri sürülebilir.⁷

Mısır basınından yola çıkarak Atatürk dönemi Türk inkılabını bir bütün olarak değerlendirmek, farklı görüş ve yorumlar arasında ortak bir sonuca ulaşmak güç görünmektedir. Osmanlıdan kalan aynı devlet temelli kültürel geçmişten beslenmiş ve aynı zamanda İslam toplumu olmanın getirdiği doğuya ait bir yaklaşımla meseleye bakan Mısır toplumunda Türk inkılabının basına yansımaları hem Türkiye’dekî değişimin seyir ve hızına hem de Mısır’ın sosyal ve siyasal bünyesindeki gelişmelerle ilişkili olmuştur. Örneğin ileride verileceği gibi Mısır’ın bağımsızlığını savunan ve tam bağımsızlık taraftarı yayın politikası ile dikkati çeken *El-Ahbar* gazetesinin Millî Mücadele döneminde Anadolu hareketine destek verirken ve Anadolu’ya ilişki haberleri manşetten vermeye gayret gösterirken, Cumhuriyetin ilanından sonra özellikle bir kırılma noktası olarak ifade edilebilecek olan hilâfetin kaldırılmasında itibaren yayın politikasında değişiklik yaptığı görülmektedir. İkinci olarak Mısır’ın iç bünyesindeki siyasal gelişmeler konusunda basının Türkiye’deki gelişmeleri algılaması ve yorumlaması da önemli bir etken olarak kabul edilebilir, en azından ilgili dönemi denk gelen inkılaplarla ilişkili olarak bu söylenebilir. Ayrıca şapka inkılabını gerçekleştirdiği 1925 ve 1926’lı yıllara bakıldığında Mısır’da parti çekişmelerinin etkisizliği dikkati çekmektedir. İleride bahsedileceği üzere gazete ve dergilerin önemli bir kısım partilerle ilişkili veya onların yayın organı konumundadırlar. Mısır’ın liberal dönem olarak kabul edilen yıllarda bu husus Türkiye’ye yönelik yapılan değerlendirmelerde

7. Fesin Mısır’a girmesi de ve zaman içerisinde tedricen kaldırılması da askeri alanda olmuştur. Mısır’a bağımsızlık verilmesinden sonra askeriyede fes olarak başlık değiştirilerek Kral Fuad v Faruk adına nispetle Fuadiye ve Farukiye adlı şapkaların kullanıldığı bilinmektedir. 1952 yılında sonra devrimci subayların gözünde fes kraliyet yönetiminin bir sembolü olarak görüldüğü içi kaldırılma yoluna gidilmiştir. Fesin Mısır’da ikame edilmesi ve kaldırılmasının kısa bir anlatır için bkz., Annik Lussier, “The Forbidden Hat, Political Headgear”, *Cairo Times (Weekly)*, Volume: Issue:22, (1-7 August 2002), pp.26-27. 1952 sonrasında yeni rejimin Batılılaşma çabaları v toplumsal değişim konusunda bkz., Galal Amin, *Whatever Happened to the Egyptians?*, The American University in Cairo, Cairo, 2000, pp.45-54.

basının siyasal çizgisinin de görmezden gelinemeyeceğine işaret etmektedir.

Genel olarak Mısır'da inkılaplara gösterilen ilgi İslâm toplumu ve modernleşme bağlamında ele alındığında daha seçici olmuştur. Bu duruma dönem itibarıyla Mısır'daki yeniden yapılanma devresinin etkisi olduğu söylenebilir. Türkiye'deki inkılapların bazıları Mısır'dan daha az oranda lâikleşme ve batılılaşmaya maruz kalan diğer Müslüman ülkelerde daha devrimci bir adım olarak ele alınmıştır. İnkılapların verilen önem, doğru yada yanlış olduğu konusundaki görüşler takdir, tenkit, şaşırma, hayranlık ve suçlamaya kadar uzanmaktadır. Bu konuda çalışma yapan Hattemer, halifelğin kaldırılması konusu dışında sayıca inkılaplara yönelik olumlu ve olumsuz görüşlerin birbirini dengelediği görüşündedir. Ayrıca yazar, basından yola çıkarak söz konusu dönemde, Mısır toplumunun gelenek ile yenilik arasında kalan bir toplum görüntüsü verdiği sonucuna ulaşmaktadır.⁸

Liberal basını temsil eden *El-Siyasa*⁹ gazetesinde "*Mustafa Kemal'in Konuşmasına Dair Yenilik*" adlı makalede; Mustafa Kemal'in Kastamonu seyahati, şapka ve kıyafet hakkındaki gelişmelerden bahisle muhafazakârlık/gelenekçilik ve yenilikçilik arasında şapka ve kıyafet konusu tartışmaya açılmıştır. Söz konusu gazetede, "...değişim ve gelişmeden korkan insanlar olmasına rağmen şark ayağa kalkıyor ve yürüyor, yürüdüğü görünüyor. Allah, zayıflıktan sonra milletlerin yücelmesini takdir ediyor. Bunun bazı sebepleri var ki, en başta aydınlanma taraftarı yazarlar, yenilikçi ve cesaretli bağımsızlık taraftarı liderler gibi. Mustafa Kemal elindeki her vesileyi ülkesini geliştirmek için kullandı. Eski kurumları değiştirdi. Çağa uygun olmayan eski adetleri de değiştirdi. Türkler iktisâdi hayatlarında yeni bir çığır açtılar. Ve onlar yeni kıyafetler yaptırıyorlar. Onlar eski her ne varsa değiştiriyorlar. Ve onlar, gerçekten ciddiler, şaka yapmıyorlar. Bunu idrak edemeyenler Türkiye dinden çıktı diyecekler... Bilindiği gibi dinin başlıca temelleri genel meseleleri elinde tutuyor ve din her ayrıntıya girmeyecek kadar da yücedir. Din genel meseleler içindir, ayrıntıyla uğraşmıyor. Dünya meseleleri insanlara bırakılmıştır. Bizim kıyafetimizle dinin ne işi var?, bizim sistemimizle, bizim hükümet şekillerimizle dinin ne ilişkisi var? Bizim oturma şeklimizle, yeme ve içme adetlerimizle dinin ne müdahalesi var?..." şeklinde kıyafet ve din arasındaki ilişki sorgulanmaktadır. Türkiye'de yapılan inkılâp hareketlerini ilerlemenin ve çağdaşlaşmanın bir gereği olarak gören ve destekleyen Liberal Anayasa Partisinin¹⁰ yayın organı Türkiye'deki bu gelişmeleri idrak edemeyenleri eleştirerek "*idrak edemeyenler, azmi zayıf olanlar ve geleneklere tutkun olanlar, Türklerin*

8. Şapka inkılabı konusunda bkz. Hattemer, a.g.e., s.101-105. Ayrıca ilgili doktora tezinin bir özeti ve Türkçe çevirisi için bkz. Richard Hattemer, "Atatürk and The Reforms in Turkey as Reflected in the Egyptian Press", *Journal of Islamic Studies*, Vol:II, Number:I, (January 2000), pp.21-42, Richard Hattemer, "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılapları", (Çeviren: Ayten Sezer), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:XVII, Sayı:50, (Temmuz 2001), s.385-408.

9. Vaktiyle Said Zaglul'un yönetimindeki Vafd üyelerinden bir grubun ayrılarak kurduğu Liberal Anayasa Partisi'nin (Hizbu'l-Ahrâr el-Destûriyûn) yayın organı olarak 30 Ekim 1922 yılında kurulmuştur. Muhammed Hüseyin Heykel'in de bir dönem yazı işleri müdürlüğünü yaptığı gazete lâik ve özgürlükçü yayın politikasıyla dikkati çekmiştir. İbrahim Abduh, *Tatavvur el-Sahâfetu'l-Misriye 1798-1981*, Kahire, 1982, s.210-211., Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 2000, s.82.

10. Partinin lideri olan Sarah Muhammed Mahmud özgürlükçü yaklaşımıyla şapkanın karşısında olmadığı gibi fesin de karşısında değildi. Masio Eliot, "El-tarbuş ve'l-imâmet ve'l-kub'at", *Vecehât Nazar*, Vol:61, (February 2004), p.64.

alıştıkları elbiselerini/kiyafeti değiştirmelerinin önemini öğrendikleri zaman şunları soracaklar: Milletler şapka giymekle kalkınabiliyorlar mı?, Milletler geleneklerini değiştirmekle ilerleyebilirler mi? Eğitim kurumlarının yıllarca veremediğini bir kanun birkaç gün içerisinde bütün halka verebiliyor... Biz Fransız devriminin ortaya çıkardığı bazı anlayışları ve tespitleri Avrupalıların gördüğü gibi göremedik. O halde kılık kıyafet değişikliğini küçük görmeyin, küçümsemeyin. Bazen görülmeyen görünen izlerden daha fazla bir etki bırakır. Bazı insanlar, Türkler başkaları ile tartıştular ve onlar bu gün neler icat etti? diyecekler. Eğer her kim tartışıyorsa muhakkak buluş yolu üzerindedir...”¹¹ şeklinde takdir ve inkılâbın seyrine karşı ise bir hayranlık ifade edilmektedir.

El-Siyasa dışındaki diğer basında konuya daha temkinli yaklaşılmaktadır. *El-Ahbar*¹² gazetesinin muhabiri, İnebolu'daki Atatürk'ün 27 Ağustos tarihli şapka ve kıyafet hakkındaki konuşmasından geniş bir şekilde alıntı yapmıştır. Daha sonra bu konudaki görüşlerini açıklamak için yaptığı yorumda övgü yada eleştirinin dışında bir hayret göstergesi olarak “Bu, Allah tarafından tuhaf değişikliklerden birisidir.” demektedir.¹³ Yine *El-Ahbar* tarafından yayınlanan başka bir makalede bu konuya temkinli yaklaşarak *kiyafet ve terakki* arasındaki ilişki sorgulanmaktadır. Burada Liberal Parti'nin yayın organı olan *El-Siyasa*'da çıkan makaleye de bir cevap olarak, “biz, gösterişli kıyafetlerin gerçeği ve insanların durumunu değiştireceğini düşünmüyoruz. Biz doğru bir ilerlemenin kıyafet değişikliğine bağlı olup olmadığını göreceğiz. Bizim bekleyip görmemiz gerekecek. Gerçekler hipotezlerden daha nüfuzludur.” denilmektedir.¹⁴

İnkılâbın gerçekleştiği dönem içerisinde *El-Ahram*¹⁵ gazetesinde konuya ilişkin olarak yalnız haberniteliğinde yayınları yapılmıştır. Mısır basınında, Türkiye'deki şapka inkılâbı olayına şüphe ile yaklaşan *El-Mukattam*¹⁶ gazetesi de aynı yaklaşımı sergilemektedir. Bu gazetede görüşe göre, Türkiye'deki yöneticilerin çıkardıkları kanunların bir kısmının zaman içinde ilga edileceği veya uygulanan reform programında bir aksaklığın meydana geleceği beklentisi içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.¹⁷

Atatürk'ün Kastamonu konuşması hakkında yukarıdaki büyük gazeteler dışında

11. “El-tecdid Havle Hutbe Mustâfa Kemal”, *El-Siyasa*, Sayı: 882, 2 Sebtember 1925, s.1.

12. Birinci Dünya Savaşı sonunda 22 Şubat 1920 tarihinde yayına başlayarak milliyetçi basın arasında Mısır'ın önde gelen gazeteleri arasında yer almıştır. Millî Parti ile birleşerek Mısır'ın tam bağımsızlığı konusunda bir yayın politikası izlemiş olup dönemin milliyetçi yazarı Emin el-Rafi' de makalelerini *Ahbâr*'da yazmıştır. İbrahim Abduh, a.g.e., s.109. Özellikle 1920-1923 yılları arasında bağımsızlık taraftarı yayınlarına paralel olarak Türkiye'deki Millî Mücadele hareketine destek vererek Mısır'da Millî Mücadele yanında kamuoyu oluşmasına katkı sağlamıştır.

13. “Sevrât el-İnkılâbu'l-Turki, el-Rihletü'l-Kemâliye fi Vilâyet Kastamonu ve Esbâbiha”, *El-Ahbar*, 9 Sebtember 1925, s.1.

14. “Ba'de'l-İnkılâbu'l-Turki el-Ahir Havle İlga'tü'l-Tekâyâ ve'l-Zevâyâ ve'l-Mekâbir”, *El-Ahbar*, 29 Sebtember 1925, s.1.

15. İlk yayın hayatına atıldığı 1876 yılından itibaren Mısır'ın önde gelen gazeteleri arasında yer almıştır. İsmi, piramitler anlamına gelen ve Kahire yakınında bulunan üç büyük piramitten (Ahrâmu's-Selâse) almaktadır. Günümüzde de yayın hayatına devam eden *Ahram*, Arap dünyasında tarafsız ve dengeli yayın politikasıyla tanınmaktadır. İbrahim Abduh, a.g.e., s.50.

16. 18 Nisan 1888 yılında kurulmuştur. İsmi Kahire yakınlarında bulunan Mukattam Tepesinden almaktadır. *El-Ahram*'dan sonra ikinci büyük gazete olmuş reformcu eğilimi ile dikkat çekmiştir. İbrahim Abduh, a.g.e., s.150-151.

17. “El-tecdid fi Turkiye”, *El-Mukattam*, 5 Sebtember 1925, s.3.

Vafd Partisinin yayın organı olan *El-Bela*'da, İttihat Partisinin yayın organı olan *El-İttihad*'da,¹⁸ *Vadi-Nil* ve İskenderiye'de yayımlanan *El-Basar* adlı gazetelerde kıyafet inkılabına karşı lehte ve aleyhte yazılar da yayınlanmıştır.¹⁹

Mısır'da 1926 yılı başından itibaren şapka ve fes konusunda ayrı bir tartışma ortamı başlamıştır. Basının Türkiye'ye ilişkin haber ve yorumları ile başlayan şapka konusu²⁰ bir süre sonra Mısır kamuoyunun bir meselesi haline gelmiş olup Mısır'ın iç siyasal gündemini oluşturduğu görülmektedir. Mısır'daki bu tartışmalar Türkiye'deki gelişmelerle ilintili olarak yapılmıştır. Çünkü Dârü'l-Ulûm'da fes, şapka ve Avrupaî kıyafet konusunda tartışmaların başlaması şapka ve kıyafet inkılabının yapılmasından hemen sonraki dönemde olmuştur.²¹

Muhafazakâr kesim tarafından, şapkanın namaz kılariken secde etmeye engel olduğu gerekçesiyle eleştirilerde bulunulmakta, bu durumun İslâm'a ve Araplara büyük bir hakaret olduğu görüşü savunulmaktadır.²² *Doğu Birliği* adlı dergide bu konu üzerinde fazla durulmasının gereksiz olduğu vurgulandıktan sonra, ancak İran Şâhının Türkleri takip ve taklit ederek şapka giymesi ayrıca eleştirilmektedir. Burada temelde sorgulanan husus, medeniyet ve ilerleme konusu olup, bu duruma giyim şeklinin önemli bir katkısının olmadığı ve olamayacağı belirtilmektedir.²³

Dönem itibarıyla Mısır'da kayda değer bir Türk nüfusun bulunduğu Türkiye'deki rejim muhaliflerinin özellikle yüz ellilik listenin önemli bir kısmının uğrak yeri olduğu ve Türkiye aleyhinde neşriyat da yapıldığı dikkate alındığında²⁴, yapılan inkılablara karşı olumlu yada olumsuz tepkilerin Mısır kamuoyuna aktarılmasında bu nüfus ve muhalefetin de etkisi bulunmaktadır. Türkiye'ye karşı bu hücumlara Mısır'daki bir Türk gazetecisi olan Avni Bey'in Mısırlıların şapka konusunda Türkiye'ye olan tutumunu

18. *İttihad*'da Atatürk'ün Kastamonu seyahati haber olarak verilerek, Onun çalışkanlığı ve kadınların başarısı ile dikkati çeken bir vilayete gittiği vurgulanmaktadır. "Enba' Türkiye", *El-İttihad*, Sayı:202, 5 Eylül 1925., s.1.

19. Bu konu hakkında T.C. Kahire Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına 14 Eylül 1341 tarih ve 18 sayılı yazısı. *Kahire Büyükelçiliği Arşivi*, K:9/2., Çalışmada aynı ifade bundan sonra kısaltılarak *KBA* şeklinde dosya ve şömiş numaralarıyla birlikte verilmektedir.

20. Örneğin Mısır ayânından Hacı Osman Beyin İstanbul'a ziyarete gidecek olan çocuklarının İstanbul'da şapka giyip giymeyecekleri konusunda yazılan bir mektubun Tanta'da çıkarılan *El-Devl* adlı gazetede yayınlanması, *El-Devl*, 14 Haziran 1925, Konu hakkında T.C. Kahire Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına 20 Haziran 1926 tarih ve 194 sayılı yazısı, gazete ek ve tercümesi, *KBA*, K:8/2.

21. Masio Eliot, a.g.e., s.62.

22. Zekeriya Suleyman Bayûmî, *Mevkîf Misr min-el-Mütegayyirât fi Türkiye Beyn el-Harbeynu'l-Alemiteyn 1918-1938*, Dârü'l-kitâbü'l-câmi'a, Kahire, 1989, s.124., Benzer söylem Hintli Müslümanlar tarafından da dile getirilmekte olup, oysa aynı kasketi Anadolu insanı namaz esnasında ters giymek suretiyle pratik bir çözüm üretmiştir.

23. Mustafa Sadık el-Rafî'i, *El-Râbita el-Şarkiye*, 15.12.1928, Suleyman Bayûmî, a.g.e., s.124.

24. Konu hakkında Atatürk ve İnönü döneminde Bakanlar Kurulu Kararı ile yasaklanan yayınların yayınlandığı yerler arasında Paris, Cenevre ve Kahire ön sırada yer almaktadır. Bu yayınlar konusunda geniş bilgi için bkz. Mustafa Yılmaz, "Atatürk Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar", *Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı*, C.II, Ankara, 1998, s.1261-1350, Mustafa Yılmaz, "İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1938-1945", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Dr. Orhan Köprülü'ye Armağan, Yıl:XXXIV/1-2, Ankara, 1988, s.187-215.

eleştiren bir yazısı yayınlanmıştır.²⁵ *El-Mukattam*'da yayınlanan bu makalede Avni Bey özetle, şapka veya fesin başka, dinin ise başka olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Türklerin şapka giymelerine rağmen dinlerine bağlı oldukları da vurgulamaktadır.²⁶

Mısır'da şapka konusunun daha sonradan yerini sağlıklı olup olmadığı konusundaki tartışmalara bıraktığı görülmektedir. *El-Mukattam* gazetesinde Mısırlı doktorların sağlık açısından fes yerine şapka giyilmesini daha faydalı gördükleri yönündeki açıklamaları konu edinerek bu doktorların fesin yerine ikame etmek üzere şapkanın yaygınlaştırılması için çalışma yapmakta oldukları ve bu konuda çağrıda buldukları belirtilmektedir.²⁷ Aynı günlerde karşı bir çıkış olarak Tanta İslam Enstitüsü hocaları tarafından *El-Ahram* gazetesinin 28 Mart 1926 tarihli sayısında *Bütün Müslümanlara* başlığıyla fötr şapka (Bernita) giymenin İslâm'ın dört büyük mezhebine göre haram olduğu üzerine bir beyanname yayınlanmıştır.²⁸

Hilâl adlı dergi de bu tartışmaların içerisine girerek bir kısım Mısırlıların şapka giyme hususunda Türkleri örnek almaları desteklenmektedir.²⁹ Yine haftalık olarak yayınlanan *Siyasetü'l-Usbuhiye*³⁰ gazetesinde sağlıklı ilgili bu tartışmaya girilerek, fesin, güneşin insanın yüzüne vurmasını engelleyemediğini ve din adamlarının bu tartışmalara katılmalarının doğru olmadığı belirtilerek "onlar zaten fes giymiyorlar" denilmektedir. Aynı şekilde bu gazetede de konunun ilerleme ile olan ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır.³¹

Bu konu hakkındaki tartışmaların uzaması ve fes hakkında ortaya atılan sorular üzerine³² Mısır'da Cemiyet-i Rabita-i Şarkıye (Doğu Birlik Cemiyeti) tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Ahmet Şefik, Abdulrauf ve Zeki Beyler, Şeyh Mahmud Ebu'l-uyûn, Salah Bey, Cevdet Bey, Dr. Mansur Fehmi ve Nesim Sabia Bey gibi Mısır aydınları bir araya gelmişlerdir. Cemiyet konu üzerinde tartışmış, meseleyi doğunun batıyı bir taklidi olarak görmüş ve fesin gerçek bir serpuş/başlık olmadığına karar vermiştir. Ayrıca Cemiyet, Tabipler Odasından görüş istemiş ve güneşten korunma açısından şapkanın daha faydalı olduğu bildirilmiştir.³³ İlk defa 3 Haziran

25. Bu hususta muhalefetin Mısır'da Türkçe-Arapça *Musavat* adlı bir gazete çıkardığı ve Türkiye aleyhine yaptığı yayınlarla kamuoyu oluşturmaya çalıştığı, 1927 yılında Türkiye'ye sokulmasının yasaklandığı da bilinmektedir. Hatta buna karşı Türk Hükümetini destekleyen *Muhadenet* adlı Türkçe-Arapça bir başka gazetenin çıkarıldığı ve buradaki aleyhte yayınlara yine basın yoluyla Türk gazetecilerinin cevap verdikleri görülmektedir.

26. Avni Bey, "El,Kub'a", *El-Mukattam*, 30.01.1926. Ayrıca Suleyman Bayûmi, a.g.e., s.124-125.

27. Dr. Ahmed Hamdi bi Tanta, *El-Mukattam*, 19.03.1926, Muhammed Sıtkı, *El-Mukattam*, 20.03.1926, *El-Mukattam*, 24.03.1926, *El-Mukattam*, 25.03.1926, *El-Mukattam*, 27.03.1926. Bu gazetede ki haberleri değerlendirmesi için bkz. Suleyman Bayûmi, a.g.e., s.125.

28. Söz konusu gazeteden yapılan alıntı için bkz. Halil Sâbât, *Mevkîf el-Sahhafetü'l-Mısıriye minel-İmâme ve'l-Tarbuş*, Mektebetü'l-Hilâl, Kahire, 1961, s.14., Şapka ve namaz konusunda 5 Mart 1926 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberine göre Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı şapka ile namaz kılınabileceğini duyurmuştur, Tunçay, a.g.e., s.158., Mısır'daki din adamlarının kararının Diyanet İşleri'nin kararı ile ilişkili olması muhtemeldir.

29. "El-Şarkiyûn ve'l-Kub'a", *El-Hilâl*, 01.12.1926.

30. Liberal Anayasa Partisi'nin görüşlerini savunan gazete haftalık olarak yayınlanmaktadır.

31. *El-Siyâset'ul-Usbuiyye*, 03.07.1926 tarihli gazeteden alıntı için bkz. Suleyman Bayûmi, a.g.e., s.125.

32. Fesin, Batılılaşmanın bir gereği, dinî veya millî olup olmadığı konusundaki sorular için, *El-Ahram*, 8 Temmuz 1926.

33. Halil Sâbât, a.g.e., s.17., Hatta Cemiyet bununla da yetinmeyerek 17 Mayıs 1926 tarihinde Mısır

1926 tarihinde Mahmut Azmi isimli bir doktorun şapka giymeye başladığı ve konu hakkındaki görüşü *El-Keşkül* adlı mizah dergisinde *Arkadaşım Şapka* başlığıyla dile getirilmiştir.³⁴ Cemiyet-i Tıbbiyenin bu kararı üzerine artık Mısır'da insanların bir kısmının fes yerine şapka da giymeye başladıkları anlaşılmaktadır.³⁵

El-Muktataf adlı dergide ise, meseleye daha farklı bir açıdan Avrupalıların nazarından yaklaşarak, şapkanın giyilmesine yönelik propaganda yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu görüşe göre, "Avrupalılar, aslen efendi ile köleyi birbirinden ayıran şapkanın giyilmesini istemezler" denilerek, bu ayrımı ortadan kaldırmak için onlar gibi olmanın gerektiği belirtilmektedir.³⁶ Bu husus daha sonra *El-Siyasa* gazetesinde de tartışılmaktadır.³⁷ Yine *El-Muktataf* adlı derginin Ağustos 1926 sayısında fesin tarihçesi verilmektedir. Burada fesin aslen Yunanlılardan alındığı ve Batıya mahsus bir başlık olduğu, ilk defa Sultan II. Mahmut'un onu ikame ettiği ve bu yolla Osmanlı döneminde Mısır'a kadar geldiği belirtilerek Mustafa Kemal'in kıyafet ve şapka inkılabı konusunda bunun bir çağdaşlaşma aracı olarak düşünüldüğünü vurgulamak için "Atatürk hükümeti şapkayı sıhhi sebeplerle değil içtimai sebeplerle ittihaz etti... halkın alışkın olduğu huy ve mizacında bir inkılâp istiyordu.." denilmektedir.³⁸

Dini ve sağlık açısından ele alınan fes ve şapka tartışmalarına bir de sarık (imâme) ve cüppe (kaftan) konusu eklenince mesele bir kıyafet meselesi olarak ele alınmaya başlamıştır. 1926 yılı başlarında Mısırlı gençler arasında taraftar bulan ve özellikle doktorların yaptıkları açıklamalarla Tıbbiyelilerin bu konuda tavır takındıkları görülmektedir. Tıp öğrencilerinin sarığı ve cüppeyi bir kenara bırakıp, ceket ve fes giymeye başladıklarına ilişkin haberler meselenin basın ve ulema arasındaki tartışmalardan kamuoyuna ve tabana doğru yayıldığı izlenimini vermektedir.³⁹

Dâru'l-ulûm öğrencilerinden bir grup sarık veya fes giymenin dinî açıdan durumuna netlik kazandırmak için Ezher Cami'i Vekili bulunan Şeyh Şakir'e gitmişlerdir. Aldıkları cevap dinin, örtünmede tek bir kıyafet şekli önermediği şeklinde olmuştur. Bu cevap üzerine kıyafet değişikliği için öğrencilerin daha rahat hareket ettikleri görülmektedir.⁴⁰ Bu rahatlığın yanı sıra tarihî açıdan yapılan tespitlerde ise aslında sarığın ilk darbeyi 1823 yılında Mısır ordusunun tanzimi sırasında aldığı ve kaldırılmaya başlandığı,

Tabipler Odasından (Cemiyetu'l-Tıbbiyetu'l-Mısriye) hangi başlığı giymenin sağlık açısından daha faydalı olup olmadığına ilişkin görüş istemiştir. Halil Sâbât, a.g.e., s.17., Masio Eliot, a.g.e., s.63.

34. Dr. Azmi yazısında sağlık açısından fes ve şapkayı mukayese etmekte ve şapkanın boynu ve gözleri fese göre güneşten çok daha iyi koruduğunu belirtmektedir. Söz konusu Dr. Mahmud Azmi "Bernita Zemil", *El-Keşkül*, 9 Haziran 1926 künyeli makale için bkz. Halil Sâbât, a.g.e., s.17.

35. Bu konu hakkında T.C. Kahire Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına 12 Temmuz 1926 tarih ve 239 sayılı yazısı. *KBA*, K:8/2.

36. "El-Tarbuş ve'l-Bernita", *El-Muktataf*, 01.08.1926.

37. Hikmet Hanım Hürrem, Abdulrazık Bey el-Kadı, "Mes'elet'ul-Kub'a ve'l-Tarbuş", *El-Siyasa*, 20.09.1926.

38. Halil Sâbât, a.g.e., s.19.

39. *La Bourse Egyptienne*, 14 Şubat 1926. El-Ezher Üniversitesi ise, şapkaya ve öğrencilerin bu tutumuna karşı çıkmaktadır. Kahire Büyükelçiliğinin T.C. Dışişleri Bakanlığına 14 Şubat 1926 tarih ve 116 sayılı yazısı ve gazete eki. *KBA*, K:9/1.

40. Bu hususta Tahir el-Tanâhî, "İmâme ve'l-Tarbuş", *Kevkebu'l-Şark*, 6 February 1926, s.1. den alıntı için bkz Halil Sâbât, a.g.e., s.4. Sarık ve Fes konusunda örtünme ile ilişkili verilen bu görüş dışında daha sonra Fes ve Şapka /Fötr Şapkanın kıyaslanması konusunda farklı yorumlar olacaktır.

sarığın yerine fesi ikame eden kişinin Hidiv İbrahim Paşa olduğu fesin yaygınlaştığını bu bağlamda şapka için de her hangi bir engel bulunmadığı belirtilirken mesele festen şapkaya doğru kaymaktadır⁴¹. Bu bağlamda *Kevkebu'l-Şark*⁴² adlı gazetede *Milliyetçilik Kıyafette Birliktir* başlıklı yazıda kıyafetin milli olup olmaması konusu tartışılmakta ve bazılarının sarığı milliyetçilik adına savundukları belirtilerek milliyetçiliğin Mısır sanayiinin yabancı müdahalesinden kurtarılması ve yükselmesinin gereği olduğuna işaret edilmektedir⁴³.

1926 yılı içerisinde Kahire Üniversitesi'nde bu konu ile ilgili öğrenci olaylarının olduğu görülmektedir. Üniversiteye bağlı Hukuk ve Tıp Darülfünunu öğrencilerinin şapka giymeye karar verip Maarif Nezaretinin bu karara tepki göstermesi gerilimi tırmandırmıştır⁴⁴. Üniversite içerisinde şapka giymeleri yasaklanan öğrencilerin tepkilerini göstermek için üniversite dışarısında şapka giymeye başladıkları anlaşılmaktadır⁴⁵.

*Dâru'l-Ulûm öğrencilerinin sarık yerine fesi savunan tutumları eğitim bakanlığının karşı olmasına karşın destek de almıştır. Hukuk öğrencileri (Medresetu'l-Hukûk) ve Yüksek Öğretmen Okulu (Medresetu'l-Mu'allimînu'l-Ulyâ) öğrencileri de farklı olarak fes yerine şapkayı ön plana çıkartarak destek veriyorlardı. Halil Sâbât bu okul öğrenciler için "*Türk lider Mustafa Kemal'in yaptığı inkılâba bir benzetme olarak onlar da şapkayı ikâme etmek istiyorlardı..*" demektedir⁴⁶.

Mısır basınında 1926 yılından sonra diğer alanlarda yapılan inkılâp hareketlerinin de gündem oluşturması sebebiyle şapka ve kıyafet konusundaki tartışmaların azaldığı ve bu sürecin 1932 yılına kadar geldiği söylenebilir. Bu süre içerisinde Türkiye Cumhuriyeti ve Mısır Krallığı arasında karşılıklı elçiliklerin açılmasına rağmen ikili ilişkilerin istenilen bir seviyede olduğu söylenemez. Çünkü Mısır'da Kral Fuad'ın rejimi Atatürk'ün Türkiye'siyle uzlaşma içerisinde görünmüyordu. Kral Fuad'ın tutucu politikası Mısır'ı adeta lâik Türkiye'nin karşıtı havasına büründürmekteydi. Bunun bir örneği 1924 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Halifeliği kaldırınca Kral Fuad'ın Mısır'da hilafeti ikame ederek halife olmayı da düşünmesiydi. Türkiye'deki rejim

41. Halil Sâbât, a.g.e., s.8.

42. Mısır ve Sudan'ın tam bağımsızlığını savunmayı ilke edinen gazete Ahmed Hafız'ın sahipliğinde 21 Eylül 1924 tarihinde yayına başlamış ve siyasi çizgi olarak ise Vafd Partisini desteklemiştir. İbrahim Abduh, a.g.e., s.114-115.

43. Muhammed Sa'id el-Uryân, "El-Kavmiye fi Tevhîdu'l-Zî", *Kevkebu'l-Şark*, 18 February 1926'dan alıntı için bkz, Halil Sâbât, a.g.e., s.7.

44. Bu konuda *Kevkebu'l-Şark* ve *Rûzu'l-Yusuf* adlı yayın organları öğrencilerin yanında yer almışlar ve Eğitim Bakanlığına eleştirilerde bulunmuşlardır. 1926 ocak ayından itibaren yapılan yayınlarda daha çok konuya kişisel hürriyetler açısından yaklaşmaktadırlar. Halil Sâbât, a.g.e., s.4.

45. Konu hakkında T.C. Kahire Büyükelçiliğinin Dışişleri Bakanlığına 8 Mart 1926 tarih ve 124 sayılı yazısı. *KBA*, K:9/1. Dönemin Eğitim Bakanı Ali Mahir Paşa, resmi kıyafeti/okul üniforması olmayan öğrencilerin derslere alınmamasını bildirerek ve 24 Şubat 1926 tarihine kadar öğrenci olaylarının son bulmasını istemiştir. Fakat olaylar dinmeyince öğrencilere yiyecek ve içecek verilmeyerek gerekirse derslerin tadil edileceği ve kapatılacağı dahi bildirilmiştir. Masio Eliot, a.g.e., s.63., Halil Sâbât, a.g.e., s.7., *Kevkebu'l-Şark* adlı gazetenin 26 Şubat 1926 tarihli sayısında lise öğrencilerinin şapka almaya başladıkları ve 6 Mart 1926 günü derslere şapka ile gireceklerinin belirtilmesi gazetenin bu olayı liselere/ortaöğretime sıçratarak gündeme taşımaya devam ettiğini göstermektedir. Halil Sâbât, a.g.e., s.7-8.

46. Halil Sâbât, a.g.e., s.7.

muhafizlerine Mısır'da kucak açılması, oradaki faaliyetler ve Türkiye'nin lâikleşme süreci Mısır'da Türkiye'ye karşı propaganda malzemesi olarak kullanılmaktaydı. Diğer taraftan Mısırlı aydınların ve gençlerin bir kısmı Atatürk Türkiye'sine karşı hayranlık besliyorlar, Türkiye'deki yapılan inkılaplardan etkileniyorlardı. Şapka ve kıyafet konusu da Mısır'da bu etkiyi gerçekleştirmişti⁴⁷.

Konunun tekrar gündeme taşınması, kıyafet ve özellikle Osmanlılığın bir sembolü olarak algılanan fes konusunda genç Türkiye Cumhuriyetinin hassasiyeti bilinmekle beraber aynı hassasiyetin Mısır tarafından da farklı bir şekilde düşünülmesi fes konusunda 1932 yılında Türkiye Cumhuriyetinin dokuzuncu yıldönümü kutlamaları sırasında ortaya çıkan ve iki ay kadar süren Türkiye ve Mısır arasındaki fes krizini hatırlatmaktadır.⁴⁸ İnkılabın üzerinden yedi sene geçmiş olmasına rağmen Türkiye'nin gayri millî saydığı bir başlığın bir başka ülke tarafından millî bir sembol olarak algılanması bu olayda en büyük etken olmalıdır. Ayrıca söz konusu dönem itibarıyla Mısır halkı fes hakkındaki tartışmalara rağmen fes giymeye de devam etmektedir. Üstelik konunun en çok tartışıldığı 1926 yılında 50.600 adet fes satışı olmuştur.⁴⁹

1932 yılındaki kriz sebebiyle Türkiye ve Mısır matbuatında konuya ilişkin yayınlar yapılmıştır. Bu yayınlara örnek olarak Kahire'de yayınlanan *El Dünya El Musavvara* adlı gazetede bu süreç şu şekilde özetlenmektedir. Gazetede, "1925 yılında Mısırlı öğrencilerin bir bölümü, Türkiye'yi örnek alarak fesi bırakmaya kalkıştılar. Bu konuda çeşitli toplantılar yapıldı, komisyonlar, konferanslar toplandı. Çetin tartışmalar oldu. Çeşitli öneriler ortaya atıldı. Kimileri fesi savundu, kimileri fesin kötülüklerini sayıp döktü. Kimileri şapkayı savundu, kimileri de şapkaya saldırdı ve fes bırakılırsa milletin yok olacağını ileri sürdü. Fes yada şapka yerine, ulusal bir Mısır başlığı alınması düşüncesini ortaya atanlar da oldu. Bunların başında Ahmet Şefik Paşa vardı. Kendisi yeni bir başlık yapıp giydi. Ama onun arkasından giden olmadı. Kimi Mısırlılar fes, şapka ve eski firavun başlıklarının birleştirilmesinden yeni bir başlık çeşidi yarattılar. Doktorlar, şapkadan yana olanlara arka çıktılar. Fesin sağlığa elverişli olmadığını, Mısır'ın ihtiyaçlarına uygun düşmediğini ve her halde şapkanın festen daha iyi olduğunu söylediler. Şarkıcılar şapkayı öven şarkılar düzdüler. Bu şarkılar halk arasına da yayıldı. Bunlardan birisi; şimdi şapka zamanıdır, gürültüye, patırtıya gerek yok diyordu. Fesin şapka ile değiştirilmesi uğrunda yapılan bütün bu propagandalara rağmen, sonunda yine şapka fese yenik düştü. Mısırlı gençlerin bir bölümü fesi de şapkayı da boykot edip başı açık gezmeye başladılarsa da Mısır'da yine başlık olarak fes kullanılmaktadır." şeklinde 1925-1932 yılları arasındaki devre özetlenmektedir⁵⁰.

47. Bilal N. Şimşir, "Fes Olayı Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1923-1933)", *Bellekten*, C:XLVIII, Sayı:189-190, (Ocak-Nisan 1984), s.3-4.

48. Bu hususta Türk ve Mısır basınından zengin bir derleme çalışması ve eklerine ilişkin geniş bilgi için bkz. B. Şimşir, a.g.e., s.1-54.

49. Bu yıllarda Mısır'da fes satış oranları azımsanmayacak düzeydedir. Örneğin 1926'da 50.600, 1927'de 37.331, 1928'de 55.069 ve 1930'da ise 23.567 fes satışı olmuştur. 1930 yılında sayının düşmesi dünya iktisadî buhranına ve ithalatın azalmasına bağlanmaktadır. Bu sebeple ihtiyaca cevap vermek ve dışarıdan fes ithalatını azaltmak için Mısır'da 1932 yılında Abbasiye'de büyük bir fes fabrikası dahi kurulmuştur. Halil Sâbât, a.g.e., s.20.

50. "Mısır'ın Ankara Elçisinin Olayı Dolayısıyla Fes ve Şapka. Gazi Mustafa Kemal Fesi Niçin Türkiye'den Kaldırdı?", *El Dünya El Musavvara*, 30.11.1932 tarihli gazeteden alıntı için bkz. B. Şimşir, a.g.e., s.4.

Türkiye'deki inkılâbın, dışarıda uyandırdığı etki bakımından gerek siyasal gerekse sosyo-kültürel anlamda toplumlararası etkileşim sonucu değişimi benimseme, karşı çıkma veya tepkisiz kalma gibi farklı anlayışlara zemin hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda hilafetin kaldırılması ile hilâfete Mısır'da sahip olunmak istendiği gibi fesin kaldırılmasının da onun bir kesim tarafından sahiplenilmesini gerektirdiği söylenebilir. Çünkü Hilâfet Kongresinde Mısır'da milli bir başlık olarak fesin kabul edilmesi anlamına gelecek fikirlerin ileri sürülmesi üzerine, bu husus özellikle Hintli murahhaslar tarafından tepkiyle karşılanmış ve hilâfet merkezi olmak için çalışan bir ülkede bu türlü bir siyasetin olamayacağı şeklinde eleştirilere uğramıştır. Bunun sonucunda fesin, hilâfete engel oluşturabileceği düşüncesiyle Mısır basınında fes aleyhine yayınların yapıldığı da bilinmektedir.⁵¹ Bu tür siyasi endişelerden hareketle yapılan eleştirilere, dönem itibarıyla Mısır gibi siyasi karışıklıkların olduğu bir yerde bir karşı grubun, partinin yada bir siyasal görüşün bulunması ve bu konuyu sahiplenmesi yada karşı olması o günün şartlarında kaçınılmaz görünmektedir.

Sonuç

Türkiye'de gerçekleştirilen şapka ve kıyafet inkılâbı Mısır'da muhafazakar ve liberal basın tarafından farklı açılardan yorumlanmıştır. Liberal basını oluşturan *El-Siyasa* adlı günlük ve *Haftalık Siyaset* gazeteleri Liberal Anayasa Partisi'nin kontrolünde olup konuya Batılılaşma, çağdaşlaşma ve özgürlükler açısından bakmakta ve kıyafet değişikliğini desteklemekte dolayısıyla Türkiye'deki gelişmeleri de ilerleme adına atılması gereken adımlar olarak görmektedirler. Muhafazakâr basın ise gerek dinî gerekse milliyetçi yaklaşım içerisinde konuya daha temkinli, şüpheye daha uç noktada ise eleştirel bir şekilde bakmaktadır. Ayrıca söz konusu dönem Mısır'ın liberal dönemi olarak adlandırılmakta olup siyasal hareketlilik açısından konunun ülkedeki siyasal gelişmelerle birlikte ele alınma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkenin en büyük günlük gazeteleri olan *El-Ahbar*, *El-Ahram*, *El-Mukattam* ve *El-Siyasa* gazeteleri dikkate alınır, yerel gazete ve kısa süreli parti yayın organı olan gazete ve dergiler bir kenara bırakılırsa şapka konusunun gelenek ile yenilik arasında gidip gelen, ilerleme ve çağdaşlaşma aracı olarak kabul edilme yada edilmeme ve dinî olup olmama hususunda yanında veya karşısındaki tavırların birbirini dengeler konumunda olduğu söylenebilir.

Başta Türkiye'deki bir yenilik veya Türkiye'nin bir problemi olarak algılanan konu daha sonra Mısır'ın iç siyasi konusu haline gelmiştir. Bu durum şapka ve kıyafet inkılâbının, Osmanlıdan ayrılan fakat aynı kültürel geçmişin izlerini taşıyan Mısır'da bir etki meydana getirdiği şeklinde yorumlanabileceği gibi çağdaşlaşmanın bir aracı veya gereği olarak seçilen kıyafet değişikliğinin Atatürk tarafından önemli görülme sebebine de işaret etmektedir.

51. Kahire Büyükelçiliğinin T.C. Dışişleri Bakanlığına 13 Teşrin-i evvel 1926 tarih ve 451 sayılı yazısı. KBA, K:8/2.

KAYNAKÇA

- Abduh, İbrahim, *Tatavvur el-Sahâfetu'l-Mısriye 1798–1981*, Kahire, 1982.
- Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, *A Short History of Modern Egypt*, Cambridge University Press, 2000.
- Amin, Galal, *Whatever Happened to the Egyptians?*, The American University in Cairo, Cairo, 2000.
- Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Editör: M. Derviş Kılınçkaya), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.
- Atatürk, M. Kemal, *Nutuk*, C.II. (1920–1927), Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Ankara, 1981.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 030.01/40.238.1.
- Bayumi, Zekeriya Suleyman, *Mevkıf Mısır min-el-Müteğayyirât fi Türkiye Beyn el-Harbeynu'l-Alemiteyn 1918–1938*, Dâru'l-kitâbu'l-câmi'a, Kahire, 1989.
- Eliot, Masio, "El-tarbuş ve'l-imâmet ve'l-kub'at", *Vecehât Nazar*, Vol:61, (February 2004), pp. 62–65.
- Hattemer, Richard, "Atatürk and The Reforms in Turkey as Reflected in the Egyptian Press", *Journal of Islamic Studies*, Vol:II, Number:1, (January 2000), pp.21–42.
- Hattemer, Richard, "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılapları", (Çeviren: Ayten Sezer), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C:XVII, Sayı:50, (Temmuz 2001), s.385–408.
- Hattemer, Richard, *Ataturk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Agyptischen Presse; Eine Inhaltsanalyse Ausgewählter, Pressereaktionen auf Massnahmen zur Umgestaltung des Politischen, Religiösen und Kulturellen Lebens in der Türkei zwischen 1922 und 1938*, Islamkundliche Untersuchungen:210, Klaus Schwars, Berlin, 1997.
- Lussier, Annik, "The Forbidden Hat, Political Headgear", *Cairo Times (Weekly)*, Volume: 6, Issue: 22, (1–7 August 2002), pp.26–27.
- Sabat, Halil, *Mevkıf el-Sahâfetu'l-Mısriye minel-Amâme ve'l-Tarbuş*, Mektebetü'l-Hilâl, Kahire, 1961.
- Şimşir, Bilal N., "Fes Olayı Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1923–1933)", *Belleten*, C:XLVIII, Sayı:189–190, (Ocak-Nisan 1984), s.1–54.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)*, Yurt Yay., Ankara, 1981.
- Yılmaz, Mustafa, "Atatürk Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar", *Prof. Dr. Abdulhalik M. Çay Armağanı*, C.II, Ankara, 1998, s.1261–1350.
- Yılmaz, Mustafa, "İsmet İnönü Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1938–1945", *Türk Kültürü Araştırmaları, Dr. Orhan Köprülü'ye Armağan*, Yıl:XXXIV/1–2, Ankara, 1988, s.187–215.
- Yılmaz, Mustafa, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi*, Phoenix Yay., Ankara, 2002.
- Gazete ve Dergiler**
- El-Siyasa
- El-Devl
- El-Ahbar
- El-Mukattam
- El-Rıbatu'l-Şarkiye
- El-Muktataf
- El-Hilâl
- El-Siyaset'ul-Usbuiyye
- El-Ahram
- La Bourse Egyptienne
- El-İttihad